

Gula salongens tapetmönster. Jordi Arkös forskarporträtt – snarare än karikatyrer – höjer läslustan än mera.

Inga-Britt Wollin: Stugukläder. Rumsklädsel under tidig Vasatid. Diss. Nordiska museets handlingar 113. Stockholm 1993. 301 s., ill.

När Gustav Vasa övertog makten i det svenska riket inleddes inom förvaltningen en ny epok, under vilken man från Stockholm in i minsta detalj kunde följa med det som skedde på kronans slott och gårdar. Tidigare hade olika länstagare i regel skött de stora slottslänen för egen räkning – framför allt medlemmar av ätterna Tott, Sture och Bonde – men nu skapades småningom ett system, där slottslänen blev s.k. fögderier, vars ärenden sköttes på Stockholms slott i den s.k. räntekammaren, varefter en sträng revision företogs i den s.k. räknekammaren. Allting bokfördes och förtecknades i inventarier och räkenskaper, som i dag fyller långa hyllor i riksarkiven i Stockholm och Helsingfors.

För forskningen innebär detta, om man ser det hela kronologiskt, att källmaterialet blir oerhört mycket rikare så fort man lämnar medeltiden och kommer in i Gustav Vasas tid. Vår kännedom om kronans borgar under medeltiden baserar sig i mycket på iakttagelser i murarna och på de fynd som arkeologerna har gjort vid sina grävningar. Sedan öppnar sig plötsligt, kring 1540, en helt ny värld; det är som att få se in i ett tittskåp, där slottens salar och kamrar är befolkade med människor, alltifrån den kungliga familjen till fogdar, svenner, knektar, betjänter och s.k. legofolk och där rummen är draperade med färggranna textilier, takdrätter, väggbonader, tapetserier och mattor o.s.v.

Detta skedde dessutom vid en tid då boendekomforten höll på att ändra karaktär under intryck av den nya föremålskultur, som under renässansen växte fram ute i Europa och som ingalunda var en fråga om bara färger och former; det gällde en helt ny livsstil. I borgarna tog detta sig uttryck i att man bröt slutenheten bakom de medeltida murarna. Boende och försvar hade varit

förenade under medeltiden, men nu skildes de åt. Eftersom glaset samtidigt blev överkomligt kunde man öppna stora fönster i yttermurarna, och därigenom fick man i både stora och små byggnader ett ljus i interiörerna, som var något nytt. Detta måste ha väckt ett intresse för både dyrbara material och klara färger. Nu uppstod många seder och bruk, som småningom skulle bli tradition för att sedan i folkliga sammanhang leva vidare t.o.m. in i vår egen tid.

Senaste år framlades ett exempel på att man också inom den konsthistoriska forskningen kan ta fram värdefull information ur det omfattande arkivmaterial, som härstammar från kronans slott och gårdar under 1500- och 1600-talen. Det är fråga om rummets klädsel under den tidiga vasatiden, ett ämne, som Inga-Britt Wollin behandlade i sin doktorsavhandling, framlagd vid Göteborgs universitet. Avhandlingen bygger i huvudsak på arkivaliskt material; endast till en mindre del har författaren befattat sig med bevarade objekt.

Avhandlingens titel, "Stugukläder. Rumsklädsel under tidig vasatid", kan diskuteras ur olika synpunkter. En mindre fråga är begreppet "tidig vasatid", som kanske hellre borde ha varit "äldre vasatid" eftersom det behandlade materialet spänner över tiden ända från Gustav Vasas makttillträde till början av 1600-talet.

Allvarligare är att innebörden i begreppen "stugu" och "rum" inte preciseras i avhandlingens inledning. Även om kungafamiljen nämns då och då märker man först småningom, att de stora slottens salar och gemak inte behandlas, och som en följd därav förekommer borgarnas serier av gobelänger och vävda tapeter inte i den egentliga texten; dem hittar man endast i några bilagor, samt som illustrationer. I stort sett kan man säga, att uppgifter från slotten i t.ex. Stockholm och Kalmar saknas nästan helt. Först på sidan 148 får man förklaringen, då författaren skriver att "detta arbete grundar sig huvudsakligen på kungsgårdarnas fatbursinventarier". Det är alltså konkret fråga om stugor och rum, men inte om salar och gemak.

Ytterligare en begränsning av ämnet bör noteras. "Dynor och hyenden behandlas inte i detta arbete eftersom de hör samman med möblerna och inte med rummens direkta klädsel" (s. 15). På grund av liknande orsaker utesluts även sängkläderna. Detta kan säkert motiveras, men det har tyvärr fört med sig att författaren har missat hela

Författaren var opponent vid Inga-Britt Wollins disputation vid Göteborgs universitet den 28 maj 1993.

den rika litteratur, i vilka olika forskare utgående från ryorna har behandlat 1500-talets textila teknik. I litteraturförteckningen saknar man framför allt Vivi Sylwans stora verk "Svenska ryor", där ett helt kapitel ägnas textilierna på vasaslotten. Där förklaras även termen "vippeless", som för Inga-Britt Wollin tyvärr förblir en gåta (s. 31).

Dynor, hyenden och ryor hörde alltså inte till de s.k. stugukläderna, även om Inga-Britt Wollin ger exempel på att både dynor och hyenden i inventarierna nog kunde stå just under rubriken "stugukläder", t.ex. på Rävsnäs i Södermanland 1573 (s. 15). I avhandlingen behandlas därför drätter för både väggar och tak, bonader och bänkläden, tavlor och tapetseri, samt mattor.

Avhandlingens tyngdpunkt utgörs alltså av en presentation av de otroligt rika arkivuppgifter som man finner i förteckningarna över slottens och kungsgårdarnas inventarier. Arbetet med en systematisk registrering av dessa fakta inleddes redan för flera årtionden sedan av författarens framlidne make, professor Nils G. Wollin (1892-1964), och resultatet föreligger nu i bokens bilagor, som omfattar över hälften av sidantalet. I textdelen kommer författaren till många viktiga slutsatser, men det kan inte hjälpas, att en noggrann läsare ställer ytterligare frågor, som kanske kunde besvaras genom en fortsatt penetrering av materialet.

Var och en som har studerat slotten och hovlivet under vasatiden vet att det i kretsarna kring kungen och hertigarna rådde en sträng klassindelning med en bestämd hierarki. På slotten i Kalmar och Åbo stod hertigen givetvis högst med sitt herreöl, herrebröd, herreljus o.s.v. Närmast därunder följde fogden, som drack fogdeöl, och sedan följde svennerna, knektarna och det s.k. legofolket, alla med sin egen matordning och sina egna borgstugor. Ju längre ned på skalan man kom, desto enklare blev standarden, och t.ex. i fråga om ölet minskade mängden humle i brygden successivt. I ett exempel från Uppsala gård 1545 nämner Inga-Britt Wollin att där fanns en herrebagarstuga och en spisebagarstuga (s. 265), och redan detta visar att det var en skillnad på kreti och pleti.

På Stockholms slott nämns 1554 en herrefatabur och en spiseatabur. I den förra fanns 25 ryor, i den senare 75. U.T. Sirelius och delvis även Vivi Sylwan drar därav den slutsatsen, att ryorna var vanligare i de anställdas sängar än hos den kung-

liga familjen, som hade förnämre sängkläder. Detta leder till frågan om man även i fråga om rummens klädning kunde märka motsvarande skillnad, inte minst i fråga om kvaliteten. Man frågar sig också om man i ett och samma utrymme gjorde skillnad på vardag och fest. I Åbo slott inreddes i slutet av 1550-talet en "tapetkammare", där man förvarade de textilier, som hängdes i salarna endast vid festliga tillfällen. En följd av detta var även, att textilier lätt kunde flyttas från ett slott till ett annat, och att åtminstone värdefullare exemplar inte var bundna till bestämda rum.

En annan fråga som inställer sig vid genomläsningen av de utförliga inventarierna gäller förhållandet mellan textilier och snickrad rumsinredning. Under den äldre vasatiden nåddes riket av en ny snickarteknik, som genom användningen av sågar, svarvar, hyvlar och lim ersatte det medeltida snideriet. Tack vare en prefabricering av mindre bitar kunde man göra kassetak, paneler och spegeldörrar. Ett allmänt intryck efter genomläsning av Inga-Britt Wollins digra material är att textilierna tydligen var på retur i takt med att den snickrade inredningen vann terräng. Detta sägs dock inte klart ut och blir därför mera en reflektion för läsaren.

Trots mina invändningar, som mera bör ses som exempel på de tankar som läsning av boken ger anledning till, vill jag framhålla, att Inga-Britt Wollin genom ett ovanligt omfattande arbete i olika arkiv har lyckats teckna bilden av en svensk bostadskultur under den tid, då stora förändringar höll på att ske. I botten anar man en textilt tradition, som i fråga om både material, form och funktion hörde hemma i medeltiden. Men samtidigt ser man hur det kommer in nyheter, som dels vittnar om nya handelskontakter, dels också berättar om en förändrad livsstil, med rötter i renässanstidevarvets nya värderingar på den europeiska kontinenten. Rent konkret var det fråga om en inredningskonst, som med tiden blev allt mångsidigare och som småningom gav rum för också andra uttrycksformer än den textila. Från den punkten skulle utvecklingen gå vidare, samtidigt som mycket av det gamla skulle leva vidare i den folkliga traditionen.

Inga-Britt Wollins undersökning är alltså en konsthistorisk avhandling, som håller sig till en bestämd tidsrymd, den tidiga vasatiden. Huvudvikten har lagts vid det arkivaliska materialet, ur vilket hon har kunnat presentera intressanta fakta

i en mängd, som i denna utsträckning är möjlig endast efter årslånga genomgångar av inventarieförteckningar och räkenskapsböcker i olika arkiv. Avhandlingens tyngdpunkt ligger därför i faktamaterialet, inte i den konsthistoriska analysen. På grund av greppet på ämnet är jag övertygad om att avhandlingen också kommer att studeras av etnologerna, som här kan finna rötterna till folkliga traditioner, som har bestått till vår egen tid.

En doktorsavhandling kan fylla många funktioner; den kan vara ett gesällprov för en forskare i början av sin bana, men den kan också vara kronan på ett livsverk, i synnerhet om författaren har drivits till sin forskning av kärlek till ämnet. Jag hyser den största respekt för en doktorand, som under årtal har bedrivit sin forskning utan tanke på docentkompetens och en hägrande akademisk karriär, och som dessutom har kunnat fullfölja en forskningsuppgift, som för hennes livskamrat blev på hälft.

Carl Jacob Gardberg

Jill Onsér-Franzén: Kulturernas kamp. En etnologisk undersökning om kommunala politiker, deras syn på kultur och utformning av praktisk kulturpolitik i en svensk medelstor kommun 1978–1985. Diss. English summary. Skrifter från Etnologiska föreningen i Västsverige. Göteborg 1992. 296 s.

I brist på användbara beslutsunderlag har kulturpolitiker ofta fått handla efter det man *tror* är riktigt, vilket bl.a. betyder att vi i ett tillbakablickande perspektiv kan se hur klyftan mellan personer som bevästar kulturrevenemang och dem som inte gör det bestått och består. Det är i detta praktiska sammanhang viktigt att kultur- och samhällsforskare belyser problematiken ur olika synvinklar. Detta framhåller också litteraturvetaren Sven Nilsson som slutkläm i sitt bidrag till boken *Kultur och medvetande* (1982): "En kulturpolitik utan kontakt med forskningen riskerar att bli en dålig politik, och det måste vara ett ansvar för forskarna att analysera och genomlysade de kulturpolitiskt relevanta frågeställningarna" (s. 179).

En etnolog som tagit detta ansvar är Jill Onsér-

Franzén, som i sin avhandling *Kulturernas kamp* har gjort kulturpolitikerna till studieobjekt i en vid samhällelig kontext (kulturpolitikens idé och verklighet).

Liksom undertecknad har författaren en mångårig egen praktisk erfarenhet av kommunal kulturpolitik, vilket troligen är en förutsättning för att tillfredsställande gå i land med forskningsuppgiften.

Avhandlingen består av fem delar där den första bär rubriken *Vetenskapliga utgångspunkter*. En av totalt fyra fallstudier i boken lyfts fram som en inledning: en sovjetisk (kirgisisk) kulturvecka 1978, där man får en bild av hur kommunal kulturpolitik kan se ut. Vi blir här varse hur en klyfta mellan politikerna och invånarna i kommunen blir extra tydlig genom bl.a. demonstrationer, kritiska tidningskraveringer och anonyma telefonsamtal. Dessutom svek publiken, och ansvarig tjänsteman (tillika avhandlingsförfattaren) upplevde hur en ljus och glättad framsida med ett påkostat program möttes av en mörk baksida.

Efter denna ingress formuleras syftet: "Huvudsyftet är att söka kunskap om och insikt i de processer som formar en kommuns kulturpolitik och vilka konsekvenser de får för dess utformning". Efter det att jag läst hela boken ett antal gånger framstår denna nyckelmening som oklar och onödigt konturlös. Klarare är dock författaren när hon redogör för orsakerna till att kulturpolitikerna är undersökningens fokus.

Kapitlen *Perspektiv på kultur*, *Forskningsöversikt*, *Teoretiska perspektiv* och *Metod och material* är stundom svårlästa, tröttnande och snåriga. En tvättning och nedbantning hade varit till fördel för helhetsintrycket. Även valet av exempel och forskare kunde gjorts mera selektivt och komprimerat i uppräkningslistan av kulturbegreppets definition från romarriket fram till nutidens forskare.

Denna kritik gäller dock inte generellt för all den kunskap vi får i nämnda kapitel. Kultur som politik får också en genomgång där man bl.a. ser att borgerliga politiker tillämpar ett fakultativt kulturbegrepp som är liktydigt med "konstarnerna", medan företrädare för vänstern har en mera helhetssyftande kultursyn.

I forskningsöversikten visas att myndigheter under en lång följd av år producerat material, som ger en mycket positiv bild av kulturpolitiken – något som inte speglas på lokalplanet!

Motbilden och den som innehåller människor

Recensenten var fakultetsopponent vid disputationen vid Göteborgs universitet den 12 januari 1993.